

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Charakteristika a projevy českého antisemitismu (1848-1914)

Characteristic and signs of the Czech anti-Semitism (1848-1914)

Vedoucí práce:
doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Autor:
Tereza Antalová

2009

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Bedřichu Noskovi, CSc. a PhDr. Heleně Krejčové za odborné vedení a ochotu při realizaci této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, s využitím uvedené literatury.

V Praze, dne

Anotace:

Práce reflektuje situaci Židů v českém prostředí od počátků právní emancipace ve 40. letech 19. století do zahájení první světové války. Přibližuje politickou, sociální a kulturní atmosféru z hlediska probíhajícího národnostního česko-německého konfliktu se zřetelem na negativní postoj české veřejnosti. Zachycuje nejvýraznější jevy, které zapříčinily protizidovské smýšlení u nás, představuje nejdůležitější osobnosti, které významně ovlivnili český antisemitismus.

Annotation:

This essay introduced situation of Jews since beginning of law emancipation in 1848 till First World War in czech conditions. It presents atmosphere in term of political, social, cultural with ongoing national Czech-German conflict and with view to negative position of czech public. The essay records the most expressive phenomena signs the cause of anti-Semitic opinion of majority of Czech nation. Also nominates political and cultural representatives exponents who formed the Czech anti-Semitism.

Klíčová slova:

český antisemitismus, emancipace židů, 1848, česko-židovská asimilace, hilsneriáda, 1899, Rakousko-Uhersko, moderní antisemitismus

Keywords:

Czech anti-Semitism, emancipation of Jews, Czech-Jewish assimilation, Leopold Hilsner, 1899, Austria-Hungary, modern anti-Semitism

Obsah

1. Úvod	7
2. Charakteristika antisemitismu	8
3. Historický kontext	9
4. Asimilační tendence	10
4.1. Myšlenka česko-židovského sblížení.....	10
4.2. První česko-židovské organizace.....	11
4.3. Ohrožení činnosti česko-židovského hnutí.....	12
5. Předpoklady antisemitismu v politice	14
5.1. Vliv rakouské a německé ideologie.....	14
5.2. Vznik programově antisemitských stran u nás.....	14
5.3. Propagace antisemitismu v tisku.....	16
6. Souvislost mezi antisemitismem a politickou krizí v letech 1897-1899	17
6.1. Snahy o vyřešení česko-německého konfliktu.....	17
6.2. Oživení mýtu o rituální vraždě.....	17
6.3. Atmosféra v předválečném období.....	19
7. Projevy antisemitismu v literatuře	20
7.1. Protižidovské projevy v publicistice.....	20
7.2. Protižidovské projevy v próze a v poezii.....	25
8. Závěr	36
Použitá literatura	37
Summary	38

Seznam zkratek

Věcné zkratky:

např. - například

mj. - mimo jiné

tj. - to je

tzv. - tak zvaná

r. - rok

s. - strana

1. Úvod

Antisemitismus jako fenomén

Antisemitismus lze považovat za mezinárodní fenomén vyskytující se v nejrůznějších rozměrech a podobách. V lidském povědomí existuje jako latentní averze, jež se projevovala v první fázi jako tzv. antijudaismus, to znamená, že židovství bylo odmítáno jako náboženství. Postupem času se jeho motivy měnily, v zásadě se však k původnímu náboženskému předsudku přidávaly další, přičemž zpravidla odpovídaly aktuální situaci v dané zemi, vycházely ze stavu obecné společenské spokojenosti či nespokojenosti.

Výraznější podoby u nás antisemitismus nabývá po roce 1848, kdy i Židé získávají práva téměř na stejné úrovni jako křesťané a kdy jako plnohodnotní občané začínají úspěšně působit i v ekonomické a hospodářské sféře. Ovšem právě tento fakt byl spolu s rasovými a zejména národnostními předsudky jednou ze stěžejních příčin tzv. moderního antisemitismu.

Tato práce se v první části zaměřuje na vývoj tohoto nového pojetí antisemitismu v českých poměrech. Zahrnuje jevy, které předcházely samotné právní emancipaci židovstva a jeho snahu o přiblížení k české entitě. Další kapitoly nastiňují celkovou politickou situaci sledovaného období a postupné pronikání rakouských a německých myšlenek, které do značné míry utvářely vědomí českého národa.

Odras moderního antisemitismu byl patrný zvláště v literatuře, proto se celá druhá část práce soustředí na jeho projevy v publicistice a v próze a na jeho jednotlivé představitele. Přestože tyto projevy nemusely vždy nutně vypovídat o vlastním přesvědčení autora, určitým způsobem antisemitismus podpořily, proto jsou uvedeny i osobnosti, které za antisemity považovat nelze, ve svých dílech však židovstvo hodnotí převážně kriticky, a tím nepřímou formou smýšlení společnosti.

Práce vznikla na základě informací čerpaných zejména z knihy Oskara Donatha *Židé a židovství v české literatuře 19. a počátku 20. století* a studie Alexeje Mikuláška *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století* s přihlédnutím do sborníků týkajících se daného tématu.

2. Charakteristika antisemitismu

Vymezení pojmu

Antisemitismus je důležité nejprve přesně definovat, a proto je nutné důkladně vymežit rozdíl mezi antisemitismem a asemitismem, neboť tyto pojmy se velmi často zaměňují.

Asemitismus do jisté míry může předcházet, předurčovat či vytvářet příznivé podmínky pro antisemitismus, může jej aktivovat; kolísá mezi nedůvěřivým, podezřívavým postojem nebo strachem z cizího, „nečeského“, zároveň však také mezi skutečným zájmem o židovství, asimilaci, přiznává práva Židům jako národu a od antisemitismu se vědomě, cíleně vymezuje, distancuje. Nedokáže však důrazně reagovat, čelit jeho projevům ve chvíli, kdy by právě bylo třeba.

Naproti tomu *antisemitismem* rozumíme nejen jasné odmítnutí židovství, vyznačuje se vyloženě protižidovskou nenávisť, která je zpravidla spojena s násilím, buď nepřímým, tedy psychologickým, anebo otevřeným, tedy fyzickým a usiluje o odstranění jakéhokoli náznaku židovství.¹

Motivy a podoby antisemitismu

Antisemitismus funguje jako různě zdůvodňovaný rasismus. Motivy rasové, národnostní, hospodářské však nevystihují jeho podstatu, nýbrž projevy („jevové formy“).² Během sledovaného období prochází antisemitismus řadou podob, poloh, určitým vývojem. Od 40. let můžeme sledovat příčinu českého protižidovského smýšlení v nacionalismu národního obrození, kdy se český národ ztotožňoval se slovanskou tradicí a kdy nalézal vlastní identitu. Příklon Židů k němčině považoval za jev proněmecký, tedy protičeský.

Následná rostoucí právní, kulturní, hospodářská emancipace Židů a jejich postupná integrace do většinové společnosti, kdy se projevili jako schopní průmyslníci, továrníci, obchodníci apod., tedy především jako nebezpečná konkurence, způsobila další příčinu, důvod protižidovského postoje. V neposlední řadě rozvojem vědy, zejména biologie, vznikla představa o nadřazenosti jedné rasy nad druhou, která dala námět k vytvoření antisemitské rasistické teorie.³

---

¹ Mikulášek, Alexej. Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie. Praha, Votobia 2000, s. 7nn (dále jen: Mikulášek).

² Tamtéž, s. 16-17.

³ Tamtéž, s. 9nn.

3. Historický kontext

Počátky emancipace Židů u nás

Jako prvotní podnět k pozvolnému zlepšování tíživé situace Židů lze označit vydání *tolerančního patentu* Josefem II. (1781), který podstatně změnil postavení židovského obyvatelstva u nás. Na něj dále navázal Ferdinand I. vydáním *systemálního patentu* (1797), jenž odstranil další omezení.

Revoluční vlny probíhající během 40. let byly odrazem revolucí v dalších evropských městech - ve Francii, Itálii, Německu, Rakousku, které si vyžádaly zásadní proměny ve společnosti: rovnoprávnost, svobodu, toleranci. Také v českých zemích přinesly výrazné uvolnění. Pro židovské obyvatelstvo v českých poměrech tyto události znamenaly významný krok k postupné emancipaci, k integraci do většinové společnosti, což se projevilo především volným pohybem, přesunem mimo ghetto, zrušením toleranční daně, „*numerus clausu*“ a familiantského zákona, přístupem do veřejných úřadů, zaujímáním řemesel, která jim byla do té doby zakázána, svobodným uzavíráním sňatků apod.

Takové novum však vyvolalo rozporuplné reakce. Studenti a česká inteligence podporovali emancipaci a integraci Židů do společnosti, naopak obchodníci, řemeslníci se dovolávali jejich opětovné segregace. Tyto postoje rozpoutaly vlnu reakčního odporu u velké části obyvatelstva a Židé se stávali cílem nenávistných výpadů. Za všechny jmenujme známý případ vyplenění židovského trhu, tzv. *tandlmarku*. V zásadě však rok 1848 znamenal závrtný posun existenčních podmínek Židů. Roku 1861 byla zrušena restrikce vlastnictví a najímání půdy a roku 1867 došlo k tzv. *rakousko-uherskému vyrovnání*, kdy liberální rakouská vláda vymezila základní občanská práva, která zajistila i Židům definitivní rovnoprávnost, v podstatě ovšem formální, neboť opakovaným protižidovským náladám u nás přesto nezabránila.

4. Asimilační tendence

4.1. Myšlenka česko-židovského sblížení

Od 40. let můžeme zároveň sledovat počátky úsilí o česko-židovské dorozumění. V první řadě vzešla ze snahy o kulturní sblížení Čechů a Němců v Rakousku prostřednictvím tzv. Mladé Čechie, skupiny mladých německy píšících umělců pocházejících z Čech. Mezi ně patřili mj. i autoři židovského původu, básník a publicista Moritz Hartmann, spisovatel a publicista Isidor Heller, básník, prozaik, překladatel a lékař **Siegfried Kapper** (1821-1879) a další.⁴ Tato představa postupně přešla do českého prostředí a usilovala o česko-židovské sepětí. V čele stál především český básník **Václav Bolemír Nebeský** (1818-1882), dále pak politik a novinář **David Kuh** (1818-1878), **Moritz Hartmann** (1821-1872) a Siegfried Kapper. Vyzývali českou entitu k podpoře židovstva, v níž zároveň viděli podporu i pro český národ.

Tyto úvahy se snažil konkrétně naplnit právě Kapper, když roku 1846 jako první Žid, vydal česky psanou básnickou sbírku „*České listy*“, v níž se zabýval emancipací, svobodou a rovnoprávností Židů⁵ a zároveň vyznával své židovství i češství. Pro ilustraci uveďme několik veršů: „*Jen Nečechem mne nejmenujte. / Syn jako vy jsem České země... / I jsem-li z kmene nad Jordanem, to s Čechem bratrství neruší... Ó Václave, ty neznáš boly rmutné / milovat vlast - a být v ní cizincem.*“⁶ V době národního obrození, kdy se vedle německého živlu snažil český národ o přežití a prosazení vlastní identity, však tato myšlenka neměla příliš přívětivý ohlas. A i přes kladné hodnocení některých kritiků, na sebe první známka nesouhlasu nenechala dlouho čekat.

Článek **Karla Havlíčka Borovského** (1821-1856) v *České včele*, vydaný téhož roku, kde vyjádřil pochybnost o upřímnosti Kapperových veršů, jen ilustroval postoj většiny české společnosti. O čtyři roky později však své stanovisko poněkud zmírnil svou statí „*Emancipace Židů*“, kterým vystoupil v době násilných protižidovských bouří a vyzýval veřejnost k toleranci, pochopení, vysvětloval motivy domnělého typického chování Židů, poukazoval na historické předpoklady, které nevyhnutelně musely vést k židovskému „proněmectví“. Tyto diskuse ovšem předcházely pozdějšímu vývoji, který od 70. let definitivně rozdělil židy v Čechách do dvou protichůdných skupin: české a německé asimilanty.

⁴ Pěkný, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, Sefer 2001, s. 497nn (dále jen: Pěkný).

⁵ Krejčová, Helena: *Českožidovská asimilace*. In: Rybár, Ctírad. *Židovská Praha: glosy k dějinám a kultuře*. Praha 1991, s. 109 nn (dále jen: Krejčová, *Českožidovská asimilace*. In: Rybár, odtud přebírám i některá další fakta a formulace).

⁶ Pěkný, s. 501.

O několik let později na Havlíčkovu stat' ve *Slovanu* reagoval **Jan Neruda** (1834-1899) ve svém pamfletu „*Pro strach židovský*“, kde naopak prosazoval „emancipaci od Židů“, čímž názorově navazoval už na své mnohé předešlé fejetony v *Národních listech*, které byly zjevně směřovány proti Židům, zejména „*Velikonoční rozprava o Židech*“, kde polemizuje o rituální vraždě, „*Šťastnou cestu*“, v níž řeší poměr Židů k Čechům, v „*Obrazech z ciziny*“ kritizuje Židy žijící v diaspoře. To ovšem nezabránilo pokroku, aktivitě v česko-židovských snahách.

4.2. První česko-židovské organizace

Od 70. let totiž vznikají první organizované spolky česko-židovské. Roku 1876 byl založen *Spolek českých akademiků-židů*, mezi nimiž působili mj. Adolf Stránský,⁷ Alfréd Meissner,⁸ kteří navazovali na odkaz S. Kappera a podporovali sblížení židovského a českého národa, cílem bylo bojovat proti německé orientaci židů z Čech. Později dokonce začali vydávat vlastní list *Kalendář českožidovský*, první česky psané židovské periodikum, kde pravidelně zveřejňovali svou činnost.⁹ To znamenalo výzvu k vytváření dalších spolků s politickým, kulturním, vlasteneckým zaměřením.

Roku 1884 vznikl spolek *Or tomid*, který usiloval o zavedení českého jazyka do židovské liturgie, roku 1893 *Národní jednota českožidovská*, jejímž předsedou se stal Alois Zucker.¹⁰ Ta přinesla nové pojetí asimilace, nejen národní a kulturní sblížení, ale i sociální, společenské, mj. usilovala o výuku náboženství na českých školách v češtině. O rok později začala publikovat vlastní *Českožidovské listy*. Od 90. let působil v Pardubicích spolek *Veselost*, později přejmenovaný na *Rozvoj*, v čele s významným ideologem česko-židovského hnutí - Viktorem Vohryzkem,¹¹ který v čele spolu s Bohdanem Klinebergerem¹², později také s Jindřichem Kohnem¹³ vedl k pevnějšímu přimknutí k českému národu, soustředil se především na vzdělávání a výchovu.

---

⁷ Adolf Stránský (1855-1931), zakladatel, vydavatel Lidových novin. Byl prvním politikem židovského původu ve vládě ČSR, po říjnu 1918 působil jako poslanec a senátor, později se stal ministrem obchodu.

⁸ Alfréd Meissner (1871-1950) byl ve 20. a 30. letech ministrem spravedlnosti, později ministrem sociální péče, podílel se na vypracování první ústavy ČSR, v české politice působil až do roku 1938.

⁹ Krejčová, Helena: *Nástin spolkové činnosti českožidovského asimilačního hnutí*. In: Kárník, Zdeněk (Ed.): Sborník k problematice multiethnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918. Praha, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy 1996, s. 85nn (dále jen: Krejčová, činnost českožidovského hnutí. In: Kárník, odtud přebírám i některá další fakta o česko-židovských organizacích).

¹⁰ Alois Zucker (1842-1906) působil jako český právník, profesor a v letech 1885-1897 děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

¹¹ Viktor Vohryzek (1864-1918), pardubický lékař, spisovatel, překladatel (zejména Havlíčka), teoretik českožidovského hnutí, zakladatel a vydavatel týdeníku *Rozvoj* (Krejčová, *Česko-židovská asimilace*. In: Rybár, s.114).

¹² Bohdan Klineberger (1859-1928), advokát, spisovatel, autor odborných studií z oboru práva a sociologie (tamtéž).

¹³ Jindřich Kohn (1874-1935), advokát, spisovatel, ideolog českožidovského hnutí, ve svém díle, které vyšlo až po jeho smrti pod názvem *Asimilace a věky I-III*, položil filosofické základy novému pojetí úlohy a smyslu asimilace a tím českožidovskému hnutí (Pěkný, s. 520).

V roce 1897 byla založena *Politická strana českožidovská*, která prosazovala česko-židovské zájmy a v době politické krize otevřeně vystupovala proti antisemitským bouřím. V této době svou protižidovskou orientaci projevila i strana mladočechů, což pochopitelně způsobilo odvrát Politické strany českožidovské, současně tato událost měla za následek rozkol uvnitř organizace a roku 1907 vytvoření nové politické strany *Svaz českých pokrokových židů pro Čechy a Moravu*, která byla ideově spřízněna s realistickou stranou T. G. Masaryka a sociální demokracií a zároveň navazovala na činnost pardubického Rozvoje. Svaz usiloval o sjednocení všech pokrokových židů bez ohledu na příslušnost k té které straně, důsledně se stavěl proti jakýmkoli projevům antisemitismu. Tak např. při znovuoživení rituální pověry během roku 1912 a 1913 zorganizoval veřejnou schůzi, z níž vzešel manifest „Jménem slovanské humanity“, který se zásadně staví proti této pomluvě a proti jakýmkoli projevům antisemitismu. Pod tuto listinu se podepsala řada české inteligence. Hned v prvním roce svého působení se angažoval v předvolební kampani do říšského parlamentu, postavil se proti zvolení Baxy a Březnovského (níže uvedeni), po celé předválečné období se aktivně zapojoval ve všech předvolebních bojích.

4.3. Ohrožení činnosti česko-židovského hnutí

Od 90. let tedy můžeme sledovat úspěšný růst česko-židovských organizací, paralelně však narůstaly i obtíže, které slibný rozvoj asimilace brzdily. Rozhodující vliv mělo hned několik jevů. V první řadě se projevil zejména vznik a vývoj *sionistického hnutí*, v němž právě čeští židé spatřovali ohrožení svých snah, neboť „sionisté vycházeli z přesvědčení, že všichni Židé jsou součástí jednoho národa bez ohledu na rozdílnost území a jazyka“.¹⁴

Sionismus zpočátku asimilanty příliš neohrožoval, nebyl chápán jako nebezpečí pro orientaci českých židů. Jeho hrozbu však viděli v tom, že ho přijmou Češi, neboť asimilantům se nikdy zcela nepodařilo přesvědčit českou společnost o oprávněnosti svých snah a „židé byli i nadále její velkou částí považováni za cizí element“.¹⁵

Jako daleko nebezpečnější se ovšem jevílo narůstání antisemitismu v Čechách, které zároveň podstatně přispívalo k šíření myšlenky sionismu, právě na úkor asimilace. Antisemitismus se šířil také mezi studenty a dokonce se uvnitř studentského hnutí již od

---

¹⁴ Krejčová, Českožidovská asimilace. In: Rybář, s.113nn (odtud i některá další fakta týkající se ohrožení činnosti česko-židovského hnutí).

¹⁵ Tamtéž.

počátku 90. let utvářela „česká antisemitská frakce“.¹⁶ V neposlední řadě se silně projevila i myšlenková krize v samotném českožidovském hnutí.¹⁷

---

¹⁶ Krejčová, činnost českožidovského hnutí. In: Kárník, s. 87.

¹⁷ Tato myšlenková krize vycházela z toho, že hnutí po třicet let setrvalo na stále stejných výchozích pozicích a již zastaralých základech. Proti tomu vystoupila zvláště mladá generace, která vytvořila nový ideový směr, mezi nejvýznamnější představitele patří výše uvedení: Vohryzek, Klineberger a v poválečném období Kohn. Tyto souvislosti měly za následek již zmíněné založení nové politické strany Svaz českých pokrokových židů.

5. Předpoklady antisemitismu v politice

5.1. Vliv rakouské a německé ideologie

V průběhu 19. století se pojetí antisemitismu v českém prostředí postupně mění. Národnostní motiv zůstává stále nejnápadnější, náboženské a kulturní zaujetí pozvolna přechází k vyloženě rasově motivovanému protižidovství. To byl výsledek rakouské a německé politiky, který se citelně projevil zejména v poslední třetině tohoto století.

Nástup Georga von **Schönerera** a založení jeho pravicové *Všeněmecké strany* roku 1897, jenž prosazoval ideu jednotné říše, pangermánství, znamenalo postup proti veškerému „neněmectví“, tedy především proti habsburské monarchii, slovanským národům, myšlenice panslavismu apod. Tento systém s sebou pochopitelně nesl i antisemitismus. Podobně jako *Křesťansko-sociální strana* Karla **Luegera** založená roku 1893, jež také propagovala moderní antisemitismus.

Významně rovněž působily veřejné projevy Ernsta **Schneidera**, který jako poslanec dolnorakouského sněmu doporučoval vypsát prémie za odstřel Židů, jako poslanec vídeňské říšské rady navrhoval řešit židovskou otázku „krví a železem“.¹⁸ V radikální tradici pokračoval i revolucionář z roku 1848 a pozdější anarchista a militantní ateista Wilhelm **Marr**.¹⁹ Odezvy se dostalo i německé filosofii, zvláště Eugen **Dühring**, Eduard **Hartmann** publikovali několik otevřeně antisemitských pojednání, studií; a v neposlední řadě se odrazil i vliv **Bismarckovy** politiky.²⁰

5.2. Vznik programově antisemitských stran u nás

V této souvislosti napětí v českém prostředí přirozeně zesilovalo, počet protižidovských vystoupení se stále zvyšoval. Nepochybně jim předcházely agresivní politické střety mezi jednotlivými stranami v 80. a 90. letech, kdy se nejsilněji projevoval radikální proud.

Nečekaný obrat v politickém programu *mladočechů* přinesly volby do rakouské Říšské rady roku 1897, za které kandidoval v Praze vyhlášený radikál a nejobávanější z mladočeských antisemitů **Václav Březnovský**.

---

¹⁸ Případ Leopolda Hilsnera. (2. díl dokumentu České televize z roku 1999 na motivy knihy: Kovtun, Jiří. Tajuplná vražda - případ Leopolda Hilsnera. Praha, Sefer 1994).

¹⁹ Kovtun, Jiří: Historická dimenze Hilsnerova případu. In: Roš chodeš, 61, č. 12/1999 (dále jen: Kovtun).

²⁰ Otto von Bismarck (1815-1898) byl prvním ministrem Pruska a prvním říšským kancléřem. Jeho způsob politiky se vyznačoval mj. nekompromisním, autoritativním postupem proti liberalismu, katolicismu, zastával německý nacionalismus a usiloval o sjednocení Německa. V době jeho vlády se úspěšně dařilo šíření antisemitismu.

V těchto volbách bylo poprvé uplatněno všeobecné volební právo a Březnovský, který byl oblíben hlavně mezi pražskými řemeslníky a udržoval aktivní styky se Schneiderem, získal značnou podporu a původně liberální mladočeši tak přešli radikální antisemitský směr.

Členové tzv. *pokrokového hnutí*, kteří vycházeli především z řad vysokoškolské mládeže, se většinou hlásili k mladočeské straně. Jejich snahy o demokratizaci českých poměrů se však neseťkaly s úspěchem, neboť již koncem 90. let se toto hnutí rozpadlo v několik dílčích skupin.²¹ Vznikla *Radikálně pokroková strana*, která prosazovala sociální a dělnické zájmy, mezi její zástupce řadíme **Antonína Hajna**,²² **Antonína Čížka**.

Nacionální a antisemitská skupina zdůrazňující „nutnost ekonomického a politického semknutí národa“²³ označovala Židy jako nepřátele českých národních snah. Tato skupina v čele s **Karlem Baxou**,²⁴ **Aloisem Rašínem**, **Karlem Stanislavem Sokolem**²⁵ založila roku 1899 *Státově radikální stranu* s otevřeně protižidovským programem a záhy se obratně zmocnila redakce *Radikálních listů*. Její činnost ovšem formálně spadala pod mladočeskou správu. Baxa představoval vůdčí osobnost těchto radikálů, kteří měli u mladočechů několik vlivných zastánců. Mezi nimi vynikal obzvláště Václav Březnovský.

Baxa byl předsedou Strany státově radikální až do roku 1908, kdy se spojil s Radikálně pokrokovou stranou v novou *Českou stranu státově radikální*. V roce 1911 pak přešel k pravicové *Národně-sociální straně*. Ta vznikla také z pokrokového hnutí tzv. národních dělníků a založil ji **Václav Klofáč**,²⁶ který byl zároveň poslancem Říšské rady ve Vídni a českého zemského sněmu. Jejich tehdejší „antisemitismus Klofáč vysvětloval snahou o sociální pokrok, který vyžadoval promyšleně vedenou emancipaci od vlivů a živlů židovských a zjednaní řádné ochrany proti jejich rozpínavosti a řádění.“²⁷

Zároveň se radikalizovaly i další politické skupiny. Roku 1894 katolický proud založil *Stranu křesťansko-sociální*, která prosazovala „obnovení křesťanského řádu ve společnosti,

²¹ Frankl, Michal: Rituální vražda jako politikum II. In: Roš chodeš 2/2000 (dále jen: Frankl, politikum II).

²² Antonín Hajn (1868-1949) patřil mezi vůdčí představitele pokrokového studentského hnutí, roku 1892 se stal redaktorem časopisu tohoto hnutí *Neodvislost*. Po vytvoření Státově radikální strany roku 1908 vedl spolu s K. S. Sokolem list této strany *Samostatnost*. V letech 1905-1909 redigoval také časopis *Pokroková revue*. Později se stal poslancem říšské rady a po vzniku ČSR byl zvolen do funkce poslance Národního shromáždění za národně demokratickou stranu.

²³ Frankl, politikum II.

²⁴ Karel Baxa (1863-1938), přední představitel antisemitismu v české politice. Stal se veřejně známým zejména v roce 1899 během Hilsnerova procesu, kde vystupoval jako hlavní zástupce obžaloby L. Hilsnera a také jako obhájce sociálně demokratických a pokrokových redaktorů. V letech 1895-1913 působil jako poslanec českého sněmu, od roku 1901 také jako poslanec říšské rady. Po vzniku ČSR byl zvolen pražským starostou, poté i primátorem. Tuto funkci zastával až do roku 1937.

²⁵ K. S. Sokol (1867-1922) od r. 1891 působil jako poslanec říšské rady za mladočeskou stranu, spolu s A. Hajnem byl vůdčím představitelem pokrokového hnutí, vydával všechny pokrokářské časopisy, v letech 1901-13 také politický měsíčník *Kronika* a později i protirakousky zaměřený týdeník *Neodvislost*. Po vzniku ČSR se stal poslancem Národního shromáždění, po roce 1920 jeho senátorem.

²⁶ Václav Klofáč (1868-1942) byl od roku 1890 redaktorem mladočeských Národních listů, roku 1897 se podílel na založení strany národně-sociální, jejím oficiálním vůdcem od roku 1899. Působil jako šéfredaktor „tiskového mluvčího“ této strany *České slovo*. V roce 1901 byl zvolen poslancem říšské rady.

²⁷ Kovtun.

odstranění liberálního individualismu, materialismu“ apod. Vyostření postupu proti Židům nastal vstupem sociální demokracie do české politiky, která byla označována jako „zžidovštělá“, „protispolečenská“, obecně platila za obránce Židů.²⁸ Nelítostný, programový boj proti ní, který okamžitě zahájila křesťansko-sociální i nacionální strana, byl pevným pojítkem mezi těmito proudy a jejich společným jmenovatelem.

5.3. Propagace antisemitismu v tisku

Přestože v tomto krizovém období byla rozšířena činnost několika antisemitských spolků a mj. dokonce založena i nová antisemitská organizace Národní obrana, usilující především o propagaci hesla Svůj k svému, v české politice však antisemitismus zatím neexistoval organizovaně, nefungoval jako jednotné hnutí. Uplatnil se však v menších politických skupinách, svedl velkou část veřejného mínění a umístil své aktivisty v tisku a v mladočeské straně, která v této době vedla český politický život.²⁹

Tisk měl totiž na svědomí převážnou většinu protižidovských výstupů, neboť programově ovlivňoval mínění široké veřejnosti vydáváním provokativních, manipulativních projevů politické reprezentace; zejména jde o list hospodářský „Venkov“, „Zemědělské listy“, „Hlas venkova“; klerikální „Hlas lidu“ nebo mladočeské „Národní listy“.³⁰

V letech 1897-99 už vycházela řada otevřených antisemitských periodik,³¹ stávající publikace byly alespoň rozšiřovány. Tak např. *Národní listy* zavedly speciální rubriku „Demonstrace v Čechách a na Moravě“, kde však byly vydávány značně upravené zprávy tradičně v antisemitském duchu. Zároveň listy jednotlivé nepotvrzené zprávy přejímali, čímž ovšem podstatně podpořily rozšiřování „fám“. Pro ilustraci uvedme slova z *Moravské orlice*: „Lid český nebyl ve svém jádru antisemitský, naopak, byl pověstný svou snášelivostí a pro tuto snášelivost prodělal trpké a krvavé boje. Jen jednání židovstva mezi námi žijícího jest příčinou, že jsme dnes všichni bez rozdílu antisemity.“³²

---

²⁸ Frankl, politikum II.

²⁹ Kovtun. První organizovaná antisemitská hnutí začala vznikat až od 20. let 20. století, např. Slovanská strana protižidovská, která se ovšem dlouho neudržela, ani neprojevila, později hnutí červenobílých, které rovněž záhy zaniklo, Strana slovanských národních socialistů atd.

³⁰ Krejčová, činnost českožidovského hnutí. In: Kárník, s. 99.

³¹ Frankl, politikum II.

³² Krejčová, H., Míšková, A.: Poznámky k antisemitismu v českých zemích na konci 19. století. In: Hoensch, Jorg K./Biman, Stanislav/Lipták, Lubomír (Ed.): Emancipácia židov – antisemitismus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemích a na Slovensku. Bratislava, Veda 1999, s. 47. (dále jen: Krejčová, antisemitismus. In: Hoensch).

6. Souvislost mezi antisemitismem a politickou krizí 1897-1899

6.1. Snahy o vyřešení česko-německého konfliktu

Politickou krizi v roce 1897 v zásadě rozpoutaly spory o vydání Badeniho jazykových nařízení, které měly přinést Čechy toužebně očekávané zrovnoprávnění českého a německého jazyka.³³ Tento neúspěšný pokus o vyřešení dlouhotrvajícího česko-německého konfliktu zapříčinil svržení Badeniho liberální vlády a ztroskotání českých nadějí, vyvolal bouře nespokojenosti ze strany německé i české. V českém pohraničí osídleném německým obyvatelstvem proběhla řada protičeských výtržností, v českých městech naopak protiněmecké nepokoje a demonstrace, které postupně nabývaly protižidovského charakteru. V Praze přešly až k takovým rozměrům, že musel být 2. prosince 1897 vyhlášen výjimečný stav.³⁴ Ovšem marně, i následující rok byl „ve znamení různých protižidovských incidentů, verbálních i skutečných útoků na židovské obyvatele či například na židovské školy. Počátkem dubna 1899 přerostla stávka v náhodské továrně Jakuba Picka v protižidovské výtržnosti a rabování“.³⁵

Později se tyto pokusy o vyřešení opakovaly ještě několikrát během vlády P. Gautsche i F. Thuna,³⁶ dohody o vyrovnání se však nikdy dosáhnout nepodařilo.

6.2. Oživení mýtu o rituální vraždě

Česko-německý konflikt sužoval český národ již celá desetiletí. A z těchto událostí vyplývalo mnoho důvodů k nespokojenosti, která se musela nutně někde odrazit. V první řadě vyvolala ve většině společnosti „potřebu hledat viníka a nepřítele a ukázat na něj“.³⁷ V této době se český antisemitismus projevoval jako určitá forma vlastenectví, která si ovšem dokázala vypomáhat různými předsudky, demagogickými teoriemi. Příležitost se naskytl záhy. Mezi lidmi začal totiž znovu pomalu ožívat mýtus o rituální vraždě.

---

³³ Badeniho jazyková nařízení vydaná r. 1897 měla umožnit užívání českého i německého jazyka ve vnitřním úřadování, tzn. o každém spise mělo být jednáno uvnitř úřadů i mezi nimi v tom jazyce, v jakém znělo podání. Takový postup by byl však nevhodný pro německé úředníky, kteří znali češtinu jen výjimečně a neobyčejně by zkomplikoval jejich další působení v úřadě. Proti těmto nařízením proto vyvstala vlna nevole v německých řadách, a následné zamítnutí tohoto návrhu vyvolalo vzpouru i mezi Čechy. Pokus tedy jen rozvířil vzájemné vztahy a nakonec přispěl k pádu Badeniho vlády.

³⁴ Krejčová, antisemitismus. In: Hoensch, s. 46nn.

³⁵ Frankl, politikum II.

³⁶ Po svržení Badeniho vlády byla ustavena nová vláda P. Gautsche. Novému předsedovi vlády se však také nepodařilo uklidnit vyhrocenou situaci. Pod nátlakem německé veřejnosti byl nucen upravit Badeniho jazyková nařízení pro Čechy a Moravu, aby čeština byla zavedena pouze v okresech, které byly více než z poloviny české. Tento kompromis však nevyhovoval ani české, ani německé straně. Gautsch záhy rezignoval na svůj úřad a nařízení byla zrušena. Vzápětí byl do čela vlády jmenován hrabě F. Thun, současně se nejvýznamnější oporou vlády stali mladočeši. Později byl schválen nový návrh Thunova jazykového nařízení ve vnitřním úřadování. Po neúspěšných jednáních se však od uskutečnění tohoto návrhu upustilo. Celkový nezdar Thunovy vlády vedl rovněž k jeho odstoupení. Prozatímním řešením bylo jmenování vlády hraběte M. Clary-Aldringena, která měla politickou situaci utužit. Záhy ovšem bylo zveřejněno oficiální prohlášení ministerstva spravedlnosti, které s okamžitou platností rušila Gautscheova jazyková nařízení a obnovoval se stav před vydáním Badeniho nařízení, to však mělo za následek jen další vzpoury českého národa.

³⁷ Kovtun.

První vážný případ falešného obvinění se objevil roku 1882 v Tisza-Eszlar v Uhersku. Tato pověra byla doprovázena a přiživována postojem vůdčích představitelů antisemitismu. Vedle Březnovského a Schneidera se výrazně projevil profesor teologie na pražské německé univerzitě **August Rohling**. Svým „pseudoodborným“ spiskem „*Židé podle Talmudu*“ se nejprve pokoušel argumentovat morální zkaženost Židů a nebezpečí, které představují pro křesťanskou společnost. Ve svém dalším díle „*Moje odpovědi rabínům*“ se snažil dokázat existenci rituální vraždy.

Vatikánský tisk Civiltá Cattolica svou sérií článků chtěl vnést tuto pověru do povědomí nejširších společenských vrstev, stejně tak tomu bylo i ve Vídni, kde byla propagována farářem Josefem Deckertem, který šířil tuto „fámu“ přímo ve svých kázáních a v brožurách rozdával v kostele.³⁸

V Čechách nejaktivněji působil **Jaromír Hušek**, redaktor a vydavatel *Českých zájmů*, které pravidelně přinášely značně zkreslené případy, vlastní interpretace a **Rudolf Vrba**, národohospodářský redaktor *Katolických listů*, který psal o židovských „bídačkových mravních názorech“ a „cynické drzosti a zvířecké chlípnosti“.³⁹ Tisk svými štvavými, neobjektivními články účinně aktivoval potlačovaný hněv v českém lidu. Zvrácenou představu podporovala většina českého tisku, zprávy v Národních listech, Radikálních listech, Humoristických listech, Národní politice, Katolických listech ad.

Již od roku 1887 můžeme sledovat hned několik případů falešných nařčení Židů z rituální vraždy a odebírání krve po celých Čechách. O rozšiřování této pomluvy se důkladně staraly politické strany, mezi nimi zejména *Národní strana svobodomyslná*, radikální křídlo mladočechů, které ji obratně využívaly ve prospěch svých politických bojů.

A v celkově protizidovské atmosféře tohoto období se pověra náramně uplatnila. Kdyby totiž antisemité tvrdili, že „židé jsou největšími darebáky světa, tomu tak snadno každý neuvěří“, neboť se kdykoli může přesvědčit o opaku, zatímco o tom, že do macesů židé potřebují křesťanskou krev, se ujistit nemohou, tak „na tom něco pravdy přece bude, jinak by o tom noviny nemohly psát“.⁴⁰

Tyto nálady se stále stupňovaly a vyvrcholily roku 1899 aférou okolo případu **Leopolda Hilsnera** (tzv. hilsneriáda), který byl neprávem obviněn a odsouzen z rituální vraždy v Polné. Myšlenka, že „*Hilsnerem je zasaženo všecko židovstvo! Za Hilsnerův skutek zodpovědni jsou židé všichni!*“⁴¹ zachvátila všeobecné povědomí lidí. S těmito událostmi ještě

---

³⁸ Kovtun.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Rakous, Vojtěch: Soused Isidor Goldstein vypravuje. In: Beseda 23/1900, s. 3.

⁴¹ Tamtéž.

korespondovaly další ztroskotané pokusy české vlády o zrovnoprávnění češtiny, které rozpoutaly nejprve protivládní a protiněmecká povstání, vzápětí se však změnila v dramatické protižidovské demonstrace, protestní průvody, výtržnosti, rabování, ničení židovských domů a obchodů, které se odehrály ve sto sedmdesáti sedmi českých a moravských městech.⁴² Protižidovská hysterie, neúspěšně skrývaná pod rouškou vlastenectví, osvobozování utlačovaného českého živlu, patriotismu, ovládla smýšlení naprosté většiny českého národa.

6.3. Atmosféra v předválečném období

Již v letech 1904-5 a pak roku 1908 se protiněmecké a protižidovské bouře znovu opakovaly v podobném rozsahu jako po pádu Badeniho vlády v roce 1897. Kromě nespokojenosti z nestabilních politických poměrů⁴³ příčiny přetrvávaly. Již od poloviny 19. století se stále opakovaly zpravidla stejné motivy, „křesťanské předsudky, nacionalistické, rasistické i psychologické, spolu s faktem tvrdé hospodářsko-politické konkurence a židovské národní emancipace“.⁴⁴

Předválečné období se v zásadě vyznačovalo obecně pociťovaným napětím, které „nebylo jen průvodním jevem nevyrovnané sociální a ekonomické situace. Židé měli stále v živé paměti český antisemitismus především za hilsneriády. Češi jim měli za zlé přílišnou (= protičesky zaměřenou) loajalitu k Rakousku-Uhersku⁴⁵ a nadměrnou náklonnost k Němcům.“⁴⁶

Stále se objevovaly lokální nepříjemnosti (urážky židovských členů v kolínském Sokole či bojkot židovských podniků Národohospodářskou jednotou), verbalizovaným antisemitismem za předvolebních bojů (Karel Kramář) a tradičně v tisku. Dokonce se znovuobjevila pověra o rituální vraždě (r. 1912 v Sobotce a Chotěboři, o rok později v Kolíně).⁴⁷

---

⁴² Krejčová, antisemitismus. In: Hoensch, s. 47nn.

⁴³ V letech 1894-1914 byla celkem patnáctkrát měněna vláda. Trvalým problémem stále zůstávala nevyřešená národnostní otázka.

⁴⁴ Mikulášek, s. 19.

⁴⁵ Tento postoj je ostatně vcelku pochopitelný, vzhledem k okolnostem rakousko-uherského vyrovnání a z něho vyplývající zlepšení právního postavení židovských občanů, o které se významně zasloužila právě německá liberální vláda, nikoli česká.

⁴⁶ Pěkný, s. 514.

⁴⁷ Krejčová, činnost českožidovského hnutí. In: Kárník, s. 99.

7. Projevy antisemitismu v literatuře

Náměty českých antisemitů v literatuře byly samozřejmě inspirovány zahraniční tvorbou. Mezi taková vzorová díla nesporně patří především Rohlingovy spisy *Mravouka talmudu čili záhubné působení židovstva* (uspořádal J. V. Najman, 1876), *Židé podle talmudu* (přeložil M. J. Balák, Praha 1876) a *Moje odpověď rabínům, aneb pět psaní o talmudu a židovské rituální vraždě* (přeložil M. Jakubička, Praha 1883); Eckerovo *Židovské zrcadlo ve světle pravdy* (u nás roku 1907 přeložil Č. Brabec pod pseudonymem J. Hora); *Židé, jejich původ a příčiny jejich vlivu v Evropě* od H. S. Chamberlaina (u nás roku 1907 přeložil Č. Brabec pod pseudonymem J. Hora); *Křesťanský svět a bojující židovstvo* od D. Rusinovova (u nás roku 1909 přeložil rovněž Č. Brabec pod pseudonymem V. Zábranský) a další.⁴⁸

Kromě toho působily (např. v komentářích, výkladech, překladech, i v původní jazykové podobě) studie, články, řeči A. Rohlinga, G. von Schönerera, K. Luegera, E. Dühringa, A. de Gobineaua a další.⁴⁹

7.1. Protižidovské projevy v publicistice

Ve sledovaném období bychom mohli jako prvotní projev protižidovského zaujetí vnímat v odkazech již zmíněného **Karla Havlíčka**. A i přesto, že bychom jej za antisemitu označovat neměli, poukazuje na *rasovou odlišnost* židů, na jejich „semitický“ původ - proto bychom jeho postoje mohli považovat přinejmenším za inspiraci antisemitského smýšlení, některých antisemitských publikací.

Stejně jako bychom nemohli jednoznačně zařadit mezi antisemity **Jana Nerudu**, jistý podnět k antisemitskému cítění v některých jeho fejetonech pravidelně vycházejících v Národních listech zaznamenat lze, zejména: „*Velikonoční rozpravu o Židech*“,⁵⁰ v níž připomíná rituální pověru slovy: „*Doufal jsem, že letos bude něco skutečně svátečního, např. trochu tak zabíjení Židů. Bylo by to hezké: o židovských svátcích zabíjeli by oni křesťanské děti, jakož se aspoň povídá, a o svých svátcích zabíjeli bychom zase my židovské děti, ale také dorostlé, protože křesťanská láska je větší.*“ Dále vyjadřuje politování nad tím, že se v Berlíně utišily protižidovské bouře. Také v „*Obrazech z ciziny*“, kde líčí své dojmy z cest Palestinou, si neodpustí několik zaujatých zhodnocení o židech žijících v diaspoře: „*Roztroušení světem,*

⁴⁸ Mikulášek, s. 26.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ V Národních listech ze dne 17. dubna 1881, Donath, Oskar: Židé a židovství v české literatuře 19. století. Brno 1923, s. 34nn (dále jen: Donath I).

*stali se úmorem lidstva, co pijavice nejhoršího druhu nežijí nikde z práce své, žijí z mozolů a potu cizího, krev pracujícího lidstva musí sloužit k vyšperkování jejich bohatých salonů.*⁵¹

Podobně zaměřené články se v „*Národních listech*“ objevovaly častěji, především proto, že se v roce 1874 staly „tiskovým mluvčím“ Národní strany svobodomyslné pokračujících mladočeských radikálů.

Útočné články byly zveřejňovány také v časopise „*Posel z Prahy*“,⁵² jehož publicistou, nakladatelem i vydavatelem byl **František Šimáček** (1834-1885). List pravidelně vycházel v letech 1857-1883, později jako „*České noviny*“. Pod pseudonymem Vojtěch Bělák v letech 1846-1866 redigoval a vydával deník „*Národ*“. „Jeho asemitismus byl motivován politicky, reagoval na všenněmeckou ideologii, Židé mu byli spojenci protičeských snah.“ Roku 1881 publikoval knihu *Židovská otázka a národ český*.⁵³

Častými protižidovskými náměty se vyznačují „*katolické kalendáře*“. Na vydávání se významně podílel **Václav Svatopluk Štulc** (1814 -1887), vlastenecký spisovatel, překladatel, a mj. vyšehradský probošt, **Antonín Skočdopole**, biskupský notář a **Beneš Metod Kulda** (1820 -1903), rovněž vlastenecký spisovatel a buditel moravského národa, mj. katolický kněz, sběratel a vydavatel lidových pohádek.⁵⁴

Podobné výpovědi se objevovaly také v „*Katolických listech*“, které kritizovaly a vystupovaly proti sociálně demokratické levici a její list *Právo lidu* označovaly za „plátek košerácký.“⁵⁵ Zejména během 90. let, v době znovuoživení mýtu o rituální vraždě, se redakce Katolických listů zásadně přičinila v propagaci a šíření této pověry, přesněji šíření různých dezinterpretací polenského případu. Tak např. zpravodaj Katolických listů **Gustav Toužil**, „k jednomu svému referátu o vyšetřování polenského případu dodává, že zjištění židáci lákají křesťanské ženy ke službě do zahraničí a rozkládají tak celé rodiny.“⁵⁶

K aktivním vydavatelům zaujatých interpretací různých případů obvinění z rituálních vražd patřil **Hugo Dvořák** se svým kroměřížským listem „*Žihadlo*“ nesoucí podtitul „*Obrana lidu československého*“. Tak např. roku 1892 publikoval parafrázi domnělé rituální vraždy, která se měla odehrát v Holešově a tuto zkreslenou zprávu ještě poskytl brněnské redakci „*Moravské orlice*“, vydavatelem byl **Bohumil Pištělák**.

---

⁵¹ Donath, I., s. 28nn.

⁵² Novák, Rudolf (red.): Protižidovská čítanka: příručka k židovské otázce v českých zemích. Praha 1944 (dále jen: Protižidovská čítanka).

⁵³ Mikulášek, s. 134.

⁵⁴ Donath I., s. 28.

⁵⁵ Mikulášek, s. 68.

⁵⁶ Frankl, politikum II.

Dále jsou uvedeni autoři, kteří se významně podíleli na šíření protižidovských myšlenek v tisku:

Karel Dostál-Lutinov (1871-1923), katolický kněz, básník, překladatel a publicista, který v letech 1896-1907 redigoval časopis „*Nový život*“, v němž využíval zvláště rubriku Fórum ke svým antisemitským projevům.

Jan Klecanda (1855-1920), pražský novinář a spisovatel, svými útočnými články přispíval do časopisů „*Český venkov*“, „*Humoristické listy*“, „*Obrazy života*“, „*Paleček*“, „*Posel z Prahy*“ a dalších. Jeho odmítavý postoj je patrný zejména v *Sebraných spisech* (vydávaných od roku 1901, 25 svazků), a to především v povídkách *Na bojišti* (1885), *Na pomezí* (1888), *Ve službách národa* (1906).⁵⁷

Nákladem *Národní obrany* vydal publikaci „*Svůj k svému*“, ve které shrnuje hlavní teze českého asemiťismu druhé poloviny 19. století. Přestože nebyl programový ani důsledný antisemita, jeho argumentace výrazně přispívala k protižidovské argumentaci, tak např.: „*Židé mezi námi bohatnou a zaujímají půdu, z níž bída našeho člověka vytlačila... Židé zůstanou mezi Čechy vždy cizinci; čeho se zmocní, to je pro náš národní majetek ztraceno,... vždy se nepřátelsky staví k české kultuře, jakkoli i oni byli kdysi utlačovaným a pronásledovaným národem. Němec se v našich poměrech může asimilovat a stát Čechem, zato Žid třeba nadobro osamocen zůstává po staletí, od generace ku generaci stejně Židem, ponechává si svou národnost i víru...*“

Klecanda se pokládá za antisemitu v důsledku hesla „*Svůj k svému*“, uvádí však, že stejně tak je „*antigermán*“ i „*antimaďar*“. Jinde antisemitismus odmítá: „*Nejvíce proti Němcům a Židům křičívají lidé, kteří jsou nad Žida horší...*“ a na dalším místě dokonce bere v ochranu „*poctivě česky smýšlející Židy.*“

Alois Kusák (1866-?) vydával časopisy „*Moravské hospodářské noviny*“ v Kroměříži, „*Kroměřížské noviny*“ (od roku 1889 pod názvem Velehrad), týdeník *Staroslovan* (1895-1921).⁵⁸

Jan Misárek-Slavičinský (1861 - 1932), novinář, překladatel a spisovatel, v roce 1897 publikoval knihu „*Český lid a český žid*“, v níž hlásá radikálně asemitské představy, vysvětluje tzv. uvědomělý antisemitismus, jehož řešením je „*odžidovštění*“ ve smyslu společenské reformy.⁵⁹ Současně však zdůrazňuje nesouhlas s ideologií Schönerera a Luegera, odmítá jejich otevřený rasový antisemitismus.

⁵⁷ Mikulášek, s. 122nn (odtud přebírám i následující citace).

⁵⁸ Tamtéž, s. 131nn.

⁵⁹ Tamtéž, s. 132.

Jan Stanislav Skrejšovský (1831-1883 Vídeň), český politik a novinář, představitel staročechů a zakladatel německy psaného protirakouského deníku „*Politik*“ (1862) a následně českého listu „*Národní pokrok*“ (1867-86),⁶⁰ později vydával radikálně antisemitský deník *Tribune* ve Vídni.⁶¹

Programově antisemitský tisk

V polovině 80. let ovšem vznikl list, který se jako první vymezil programově rasisticky, protižidovsky a stal se nejvýznamnějším z českých antisemitských tiskovin. Byly to „*České zájmy*“ **Jaromíra Huška** (1852-1932 Praha) s podtitulem „*Orgán pro opravy národohospodářské a společenské.*“ Formou krátkých povídek, veršů, lidových popěvků apod. usiloval o zcela český, nacionalistický charakter, bez jakéhokoli náznaku „cizosti“, a ze všeho špatného vinil pouze nebo především Židy,⁶² tak např. úryvek z jedné lidové písně: „*En - en - en / se židama ven!*“⁶³ Otevřeně vystupoval proti česko-židovskému sblížení, proti asimilaci Židů k českému národu: „*My si nepřejeme, aby židé národně a politický s námi splynuli... musí se od nás odloučit a odejít, je nutné redukovat jejich práva ve prospěch práv české většiny.*“ Naopak prosazoval a velebil ruskou kulturu. Nemalý prostor věnoval příspěvkům v ruštině, překladům ruských autorů, dokonce i vyučoval ruskému jazyku. Zároveň vychvaloval ruský antisemitismus a dával jej za vzor české veřejnosti.⁶⁴

Hušek byl ideově ovlivněn Schönererem a Luegerem, zejména jejich myšlenkou militantního antisemitismu. Angažoval se také v politice a s hesly „*Svůj k svému*“ a „*Nekupujte u Židů*“ neúspěšně kandidoval do zemského sněmu a říšské rady. Jeho argumentaci však v dalších letech převzal a prosazoval list „*Naše obrana*“.

Věrnými přispěvateli *Českých zájmů* byli mj. **Václav Pravda**, **J. L. Procházka** - autor řady mnohých a „snadno zapamatovatelných rýmovánek“, pro ilustraci např. u císaře si sedlák stěžuje: „*Za pohromou pohroma: / první - mstivá pochodeň - / druhá - dravá povodeň - / Ale - pravá Sodoma / a největší bída, / bůh když poslal na nás - žida !*“ (báseň s názvem *Sedlák u audience*), jiná: „*Jcík krade, šidí - / - předc tam - plno lidí*“ (ve smyslu „v jeho krámě, kdežto křesťanský obchod naproti tomu chudne“) a „*Zavzní, jak šakalí židovo vyťí - / - jak uhly řežavé oči mu svítí, / - aroma odporné nese se tichem - / - šumot podezřelý lapá čenichem...*“

⁶⁰ Roku 1886 byl přejmenován na Hlas národa, redigoval Adolf Srb, Josef Hubáček.

⁶¹ Mikulášek, s. 134.

⁶² Tamtéž, s. 120nn. *České zájmy* pravidelně vycházely v letech 1885-1902, Hušek je redigoval od prvního čísla.

⁶³ Tamtéž, s. 41.

⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

(báseň s názvem *Žid na lup*),⁶⁵ anebo tvůrce útočných protižidovských humoresek **Jan Šnejdárek-Jičinský** (? - 1901), např. ve své povídce vypráví o tom, jak se vezmou dva pokřtění židé, aniž by jeden o druhém znali jeho původ, až náhodou se o sobě pravdu dovědí. Povídka končí slovy jednoho z manželů: „*Pomni jen, jaké pole činnosti se nám v středu těchto oslů a dobráckých poctivých bláznů otevírá a jak bohatou žeň spojeně zde můžeme učiniti.*“⁶⁶ Šnejdárek byl současně autorem „triviální prózy, zvláště pro ženy a dívky“ (např. kniha povídek *Žena v sedmi obrazech* z r. 1885 nebo *Lidumil* z r. 1892).⁶⁷

Z větší části se však autoři podepisovali pouze pod pseudonymy. Za všechny postačí ukázka jedné hádanky, která byla otištěna v době hilsneriády: „*Chytni dva fány. hezky tučné a voňavé, třebaš někde na Příkopě, jeden musí být Phollack a druhý Náci, vstrč je napřed, nedbaje jich odporného prskání a brečení, do putýnky čisté vody, a očisti phana Phollacka ode vši v češtině neobvyklé nečistoty a přírostků, vřeštícího Náciho ale nech s tou špínou tak, jak je, pak popadni nůž, obyčejnou kudlu, grošovku, ufidlej hezky čistému, teď prvnímu třepetajícímu se židovi 2/5 celého těla tučného zadku hezky pomalounku, bys nechybil, zahod' zadek do voňavého Botiče nebo prostě do kanálu, pak chňapni phana Náciho, přeřížni ho vejpůlku, zadeček zahod', předeš pak přidej ke zbylému předku druhého fána, spoj to honem dohromady a nenes to na stůl, nýbrž pověz mi výsledek svého kuchtění... výsledkem je Polná.*“⁶⁸

České zájmy zavedly i literární přílohu nazvanou *Nos* s podtitulem „*Obrázkový časopis pro národy arické, zejména však pro národ slovanský.*“ Jejím obsahem byly zejména primitivní antisemitské anekdoty.

Jako příloha vyšel v roce 1897 také „*Jediný pravý židovsko-chaldejský snář*“, v němž již zmíněný J. L. Procházka rozkrývá významy snů skutečně podivuhodným způsobem, tak např. „*Žida potkati*“ předpovídá jako „*neštěstí*“, „*Vedle Žida bydleti*“ vysvětluje jako „*očistec*“, „*Žida hýčkati*“ jako „*zmiji na prsou*“ atp. Celý snář je zakončen slovy: „*k Abrahamovi jíti (třeba jen do krámu!) značí, jak již od pradávna známo - smrt.*“⁶⁹

Od roku 1902 na České zájmy navazovaly „*Naše zájmy*“, které do roku 1905 vydávala **Antonie Hušková** a na ně posléze periodikum „*Naše obrana*“. Jejím odpovědným redaktorem byl **František Lorenc** a vydavatelem politik živnostenské strany a ministr železnic a obchodu **Josef Václav Najman** (1882-1937), který zároveň vydal i publikaci

⁶⁵ Tamtéž, s. 42.

⁶⁶ Tamtéž, s. 66.

⁶⁷ Tamtéž, s. 136.

⁶⁸ Tamtéž, s. 65.

⁶⁹ Tamtéž, s. 68nn.

Mravouka talmudu čili Záhubné působení židovstva za naší doby, jejíž text uspořádal na základě překladu Rohlingovy knihy *Židé podle talmudu* (2. vydání Praha 1876). Od roku 1906 redigoval čtrnáctideník *Antisemitská knihovna*.⁷⁰

Mezi otevřeně antisemitské listy patří deník „*Radikální listy*“ vycházející od roku 1892. Vydavatelem byl již výše zmíněný **Karel Baxa**.

O propagaci antisemitismu se staral také časopis *XX. věk* s podtitulem „*Neodvislý list pro křesťanský lid*“. Ten roku 1912 založil advokát a poslanec říšského sněmu za křesťansko-sociální stranu **Josef Myslivec** (1871-?). Současně byl zakladatelem a vydavatelem antisemitského týdeníku *Nový věk*.

Do těchto časopisů pravidelně přispíval **Hugo Tuskány** (1887-?), který se později stal vydavatelem a redaktorem časopisu *Arijská korespondence* (od roku 1935) a autorem antisemitských knih *Dvanáct tajemství židovských* (1938) a *Světové židovstvo* (1939).⁷¹

Na prosazování protižidovské ideologie se podílel národohospodář **Rudolf Vrba** (1860-1939), představitel radikálního antisemitismu, autor řady brožur, např. *Vláda peněz*, *Zkáza Slovanů*, *Naše chudoba* a dalších otevřeně antisemitských knih mj. *Vražda v Polné a židovská otázka v rakouském parlamentu* z roku 1899; později *Budoucnost národa*, *Záhada světovlády*, *Nebezpečí druhé světové války*.⁷²

V šíření antisemitismu dále pokračoval **Václav Myslivec** (1875-1934), redaktor a vydavatel radikálně antisemitského katolického týdeníku *Naše listy* a revue *Čech*. Působil i jako říšský poslanec za křesťansko-sociální stranu a později jako poslanec Národního shromáždění za stranu lidovou. „Zásadně odmítal liberalismus, zednáře, ateisty, Němce, Maďary a zvláště židy, kteří podle něj „vládnou světu a zotročují obyvatelstvo všude, kam přijdou.“⁷³

7.2. Protižidovské projevy v próze a v poezii

Při posuzování kdo a do jaké míry byl nebo nebyl antisemitou bychom měli brát v úvahu, že český národ byl veden k antisemitismu prakticky „od kolébky“. To znamená, že přinejmenším váhavý či nedůvěřivý poměr k Židům byl zcela samozřejmou součástí lidového smýšlení. Je tomu také trochu jinak v prostředí městské inteligence a venkovské pověrčivosti.

Zároveň bychom měli zohlednit skutečnost, že na přelomu století byl pojem *antisemitismus* poměrně nový, a proto v jeho porozumění mohly být určité odlišnosti, jeho

⁷⁰ Tamtéž, s. 133 (odtud i některá další fakta).

⁷¹ Tamtéž, s. 136.

⁷² Tamtéž, s. 137.

⁷³ Tamtéž, s. 133.

význam mohl být chápán rozdílně. Tak např. Jan Neruda v jednom ze svých fejetonů⁷⁴ v kontextu o Ester, jež šla „ke králi Asverovi prosit za Židy“ praví: „Jenom tu českou Ester, máme-li jakou, bych uctivě žádal, aby nechodila už nikam za Židy prosit. Nemám je rád, jsem antisemita. A doufám, že veškerí poctiví čeští Židé jsou antisemity se mnou.“ Totiž ne každý, kdo se označoval za antisemitu, jím skutečně byl, alespoň v dnešním pojetí.

Proto by nebylo úplně spravedlivé označovat autora, který se kriticky vyjádřil o Židech, za přesvědčeného antisemitu. Tuto poznámku bychom měli mít na paměti zejména u představitelů jako je Čech, Bezruč, bratři Mrštíkové, Holeček a zvláště u Čapka-Choda, Dyka, Herbena je nezbytné podotknout, že podepsali výše zmíněný manifest „Jménem slovanské humanity“, kterým protestovali proti falešnému obviňování z rituálních pověr.

Odras Pravdovy tvorby v díle dalších autorů

Jako prvního autora je třeba uvést **Františka Pravdu** (1817-1904), vlastním jménem Vojtěch Hlinka, neboť jeho tvorbou byli inspirováni mnozí další prozaici. Pravda byl katolický kněz působící převážně ve venkovském prostředí, proto se s jeho povídkami ztotožňoval především venkovský lid, do značné míry formoval *venkovský antisemitismus*.⁷⁵ Od 40. let vytvořil řadu kalendářových a časopiseckých povídek, v nichž se vyznačoval protižidovským zaujetím především z národnostních a hospodářských důvodů, postupně však dospěl k otevřenému schematickému antisemitismu.⁷⁶ Židy označuje za příčinu všeho zla, jako „ziskuchtivé a hamižné, lstivé, bezcharakterní, dotěrné a bez svědomí. Šetrnost, píle a učenlivost neplynou z hloubky etické, nýbrž jsou jim prostředkem k zbohatnutí.“⁷⁷ Právě tato generalizace je v jeho tvorbě typická. Především povídka *Třicet let v Rážově*, v níž líčí osudy chudého Žida Eliáše přicházejícího s pouhým rancem do Rážova, pomalu si získává část obyvatel, na jejichž úkor postupně bohatne vnucováním svého nekvalitního zboží a po třiceti letech odchází jako „milostpán“ továrník. Další jeho díla jsou tematicky téměř bez rozdílu.

Po jeho vzoru pak pokračovaly i povídky v katolických kalendářích. Pro ilustraci jmenujme několik povídek, které vyšly ve Svatováclavském kalendáři na rok 1874. První má název *Sousedí* a jejím autorem je **Václav Novotný**. „Ztělesněním zla, které obec nakonec vypudí, je žid Heršlík. Žid pouze rasou a původem, vyznáním však křesťan - je to křtěný žid.“⁷⁸ Další veršovaná povídka *Páže* je o napáleném židovi, jenž je zbit deseti ranami za

⁷⁴ Národní Listy ze dne 20. února 1887, Donath I., s. 32.

⁷⁵ Tamtéž., s. 119nn.

⁷⁶ Mikulášek, s. 123nn.

⁷⁷ Donath, O.: Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století. Brno 1930, s. 24nn (dále jen: Donath II).

⁷⁸ Mikulášek, s. 49.

páže, které ukradlo královně třešně a chytře podstrčilo „židákovi“ králův dopis. V něm stálo, aby doručiteli dopisu nabili. „*Vaj, vaj, nevinný žid řval, / desátník mu deset dal!*“ V jiné veršované povídce se vypráví o židu obchodníčkovi z Moravského Krumlova, který „po laciném zboží slídlil“, zatoužil po chřestu: „*Považte tu jeho zlobu, / chřest chtěl jísti v zimní dobu*“. Když ale chřestu v Ivančicích nebylo, ukradl alespoň pěkné svícny. Následně byl dopaden, vyslýchán, zda byl v Ivančicích, ale žid dělal, že moravský zeměpis nezná, a to odpudivým jazykem: „*Ivančis, ný, je to les? / Ivančic, ný, je to ves? / Je to kopec, je to stáj? / Je to rybník, je to háj?*“ Pan vrchní však nebohého žida začne na lavici mlátit, a ten už po první ráně přiznává, že „*Ivančice - to je město, / a ta hůl, to není těsto*“ správnou češtinou.⁷⁹

Novela podobného typu s názvem *Dvě bytosti* je od **Františka Funka** a vyšla nákladem Českých zájmů v roce 1887. Děj se odehrává v polozapomenutém horském zákoutí, kam přijíždějí povozy s cikány, kteří mají tamní lid varovat před blížícím „*zkázonosným kmenem*“. Později se tak skutečně stane, kraj se začíná naplňovat národ, v němž „*proudí místo krve divoká nenávisť k celému ostatnímu člověčenstvu... přináší jen smrt a záhubu*“. Když si zde Aron Leim otevře hospůdku, hned se objeví „*bída, zpusťlost a zkaženost*“. Židé jsou zde popisovány jako stvůry, jako „*cosi nepřirozeného, zvířeckého, podlidského*“. Tak Aron je vylíčen takto: „*Starostlivá matička příroda plývala skoro svými dary při tvoření trupu, neboť trup je neobyčejně dlouhý, za co však zase šetřila při tvoření dolejších končetin tak, že se na ně nedostalo a zůstaly trochu krátké... Zato ruce Aronovy hodí se k ostatním jeho soustavě znamenitě... Vezmouce zřetel k učení Darwinovu, mohli bysme soudit, že prarodiče Aronovi mužského pohlaví povstali z lišky, prarodiče ženského pohlaví pak z opice...*“ Židovka Judita Barachová je zde zase vykreslena „*s cizím výrazem obličeje a svůdnou postavou podivně ženskou... věru tato židovka je žena zvláštní, démonická a je v stavu mnohému muži hlavu poplésti... Její černé oči jsou temné, chvílemi divoké a mluví zvláštním, jako kovovým hlasem*“ v kontrastu s Bětuškou „*čistokrevnou Slovankou s modrýma očima, bledými líčky, poupě, z něhož roste krásná růžička, tváře smáčí slzičky...*“⁸⁰

Pravdovo dílo mělo podstatný dopad i na tvorbu **Františka Sokola-Tůmy** (1855-1925), ostravského spisovatele a novináře. Byl vydavatelem časopisu „*Ostravský obzor*“, v jehož příloze také pravidelně publikoval svůj román *V záři milionů*. V letech 1901-1902 román vycházel dvakrát týdně a Sokol-Tůma v něm výrazně projevil své rasistické hledisko. Líčí příběh chudého polského žida, hausírníka, zloděje a obchodníka Chaima Bauchbrennera,

⁷⁹ Tamtéž, s. 40-41.

⁸⁰ Tamtéž, s. 51-2.

který se postupně stane milionářem. Popisuje ho jako ztělesnění židovské rasy: „*Chtěl zbohatnout, poněvadž dle ustáleného vědomí jeho nitra - vzniklého vědomím příslušnosti rasové - byl členem onoho národa, který osobuje si právo jako jeden z nejstarších na celé zeměkouli na všechno, co je na ní i v ní... ovládá jej žhavá vášně rasy*“.⁸¹

Pravdovy myšlenky se projeví také v díle **Aloise Vojtěcha Šmilovského** (1837-1883). Tak např. povídka *Martin Oliva*, ve které je Žid Abrámek tradičně zobrazován jako opak dobrého, poctivého křesťana. I v jeho dalších publikacích najdeme Židy téměř výhradně jako lichváře a nepoctivé obchodníky, zejména *Baron Krušina*, kde „*sedlák Krušina obchoduje s Židem. Bylo prý by mu při tom třeba opatrnosti, neboť Žid je Žid*“⁸² nebo v *Rozptýlených kapitolách* „*vyčítá rektor Rehek Dosoudilové, že jí byl dobrý, dokud jejímu muži napravoval hlavu, když chodil k Abrahamu a rodina měla dluhů jako mladý oficír a Židé i křesťané na ni běhali*“.

Ovlivnil i **Ferdinanda Schulze** (1835-1905), jenž v románu *Dvorské panstvo* (1881)⁸³ vykresluje ukrutného Porgese, židovského nájemce statku s jeho typickými vlastnostmi, jako „*přijavice bez srdce a citu, upír, jemuž vrcholem ctnosti jest zisk, jehož heslem je čiré sobectví, člověk, jenž se nadutě vypíná nad podřízené a plazí se před vyššími, jenž se neštítí ničeho, po všem dychtí, člověk drzý i zbabělý, pln podlosti a přetvářky*, ale při tom pilný, opatrný, trpělivý v strádání.“ Naproti tomu je zde tradičně idealizován křesťanský dělník.

Podle předlohy Pravdovy i Schulzovy pokračoval **Václav Kosmák** (1843-1898), katolický kněz a spisovatel, jenž Žida považuje za „*zástupce všeho zla a vší nemravnosti*“.

„Obyčejný Žid se vetře do vesnice a nastěhuje se do domu předního sedláka... Začne tam provozovati svou živnost, svádí svého domácího k pití a selku k marnotratnosti, dává jim zboží na úvěr, půjčuje i hotové peníze na směnky; hledí dostat co nejvíce lidí do svých osidel...“⁸⁴ Tuto šablonu Kosmák užívá v obou svých obšírnějších povídkách. V první s názvem *Sláva a úpadek pana Jana Kroutila, pololánika z Drnkálova* vypráví jak se do Drnkálova přistěhuje „*vyučení krejčí Spiessni (bývalý Spěšný)*. Jako bývalý šikovatel tam dostává trafikou a poštu.“ To mu však nestačí, proto se spolčí s Židem Subakem a Roznfoldem a postupně bohatnou na podvádění a okrádání starosty Kroutila. Nakonec jsou ovšem odhaleni a z Drnkálova vyhnáni. Ve druhé povídce *Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu opět se vrátil* se setkáváme se stejnými postavami. Podobně jako starosta Kroutil pod vlivem Spiessného upadá „*do spárů*“ Žida Roznfelda, také sedlák Martin Chlubil se nechá

⁸¹ Tamtéž, s. 62-63.

⁸² Donath I., s. 43nn.

⁸³ Donath II., s. 95nn (odtud i následující ukázka).

⁸⁴ Tamtéž, s. 97.

svést „náhončími německo-židovské liberální strany“ a zadluží se a Židu Šternovi. Nakonec je opět zachráněn svým švagrem. U obou povídek je v závěru uvedena poznámka, že příběhy se zakládají na skutečných událostech. V jiné povídce *Puška* vystupuje židovský hostinský Diamant, „*mizerný chlap, který šidí sedláky, jak jen může, do očí se jim klaní a za zády se jim posmívá*“. Postupně si zaváže tři rolníky dlužními úpisy, aby je nakonec úplně zničil. Jeden z nich se však zachrání a Diamant je donucen se odstěhovat, ovšem újmy se mu nedostane, neboť si s sebou odnáší pěkný měšec peněz. Podobný motiv nalezneme v celé řadě jeho dalších povídek (*Židovský kliš, Kšeft, Lichvář*).⁸⁵

Na druhou stranu se však v jeho tvorbě objevuje i několik mile vylíčených židovských postav a „tendence ke smírnému řešení sporů, jak o tom svědčí např. slečna Sáli z povídky *Herr von Švarc na lontě* nebo povídka *Anonymní listy*“.⁸⁶

V této tradici psal také **Jan Vyhlídal** (1861-1937), katolický kněz, historik a spisovatel např. ve své povídce *Prodej koní*, která je „vrcholem nevkusů“, vypravuje „jak olomoucký obchodník železem Abraham Rosencvajg leze za sedlákem Pospíchalem chtěje od něho koupiti koně a jak chytrý sedlák na dotěrného Žida vyzraje.“ Vyobrazení Žida Rosencvajga je navíc umocněno protivným způsobem mluvy (po Kosmákově způsobu): „*Phane Posíchal, dhajó si žist: futr v zimě moc budhe khoštovat, oves je vysoko, seno thaky. Pak majó ještě doma fuks pár a dva hžibjata, thy jim postačijó.*“⁸⁷

Za Pravdova pokračovatele lze považovat i tvůrce románu *Pod národním praporem* (1904) **Františka Srbeného**, redaktora brněnského *Hlasu*. V tomto příběhu líčí politický boj v jedné české vesnici na česko-německém pomezí. Továrníci z německého území chtějí založit pomocí židovského obchodníka Izáka Allerhanda německou školu a získat tak vliv v obecním zastupitelstvu. Izáka zde vykresluje klasicky v nejhorším světle jako podlézavého, lstivého s „*pihovatou, rezavým vousem porostlou tvář, silně ohnutým nosem... činí dojem dravce, nízko nad zemí poletujícího.*“⁸⁸ Do vsi přišel před několika lety s pouhým rancem na zádech, nejprve se zabýval podomním obchodem, a přestože ho sedláci ve vsi mít nechtěli, zanedlouho si zřídil obchod a vlastní dům. Nakonec je však odtud zdárně vypuzen.

---

⁸⁵ Tamtéž, s. 96-100.

⁸⁶ Mikulášek, s. 131 (Kukátko čili Život v obrazech, 1878).

⁸⁷ Donath II., s. 100 (Hanácké humoresky).

⁸⁸ Tamtéž, s. 101nn.

Mezi další výraznější představitele antisemitismu tohoto období patří:⁸⁹

Již zmíněný **Jan Klecanda** se projevil také v próze románem *Maloměstský apoštol* (1912), kde jsou Židé považováni za hlavní příčinu mravního úpadku jihočeských sedláků, obviňováni, že je naučili „*pijáctví, půjčování peněz, kupování tchořů...*“ apod.

Rovněž výše uvedený **Jaromír Hušek** vydal pod pseudonymem Karel Miroslav svůj antisemitský román *Pohled do budoucnosti. Ze zápisů pražského osmačtyřicátníka aneb: Jak Belamyho „Budoucí ráj“ se utvořuje* (1895). Vypravěč Miroslav Hartig omylem vypije kouzelný nápoj, který ho přenese z roku 1848 do Prahy na konci století. Při procházení změněným městem se děsí, jak „*po každém kroku v hlavních třídách vidíte Žida a domy pokryty téměř samými židovskými firmami... Skupiny Židů, jak jsem je dříve vídával, handrkující jen v tandlmarku a v Židovském městě, roztahují se nyní v hlavních třídách našeho města... V parku se před ním otevírá jakási permanentní výstava dlouhých nosů... Otlemené, pyskaté klapačky Židů mlely zde s živostí a neúnavností podivuhodnou... z dřívějších paláců šlechty vyčuhovaly šklebivé tváře křivonosých Semitů... Vstoupil jsem do kavárny... Napravo byl Žid, vlevo Žid, vzadu Žid, kolkolem samý Žid...*“ Miroslav dospívá k poznání, že židovstvo je „*upír, dusící celou Evropu! V takových spárech nalézá se i národ český!*“ Když se Miroslav setká s dávným přítelem, který po roce 1848 emigroval, dozvídá se od něj, jak Židé systematicky vykořisťují celou Evropu, že „*jsou národem cizopasníků, kteří se rychleji množí nežli vyrábějící sami*“ a jediným řešením je ignorování Židů, „*uplatnění hesla Svůj k svému... donucené vystěhování a trvalé vyhoštění všech Židů... což vysvobodilo by ostatní národy*“.⁹⁰

Karel Adámek (1840-1918), zemský a říšský poslanec, národospodář, historik a překladatel. V letech 1862-4 redigoval kalendář *Lípa československá*. Z jeho obsáhlé publikační činnosti můžeme zmínit mj. např. *Mé paměti z doby Taafovy* (1910) nebo *Paměti z doby Badeniovy* (1910), *Kořaleční mor* (1884), *Slovo o Židech* (1900), v níž argumentuje zaujetí především národní, hospodářské a politické (Čechy jsou podle Adámka „*požidovštené*“ a musí se bránit) než náboženské či rasové, zároveň se vymezuje proti otevřenému německému antisemitismu.⁹¹

⁸⁹ Mikulášek, přehled představitelů antisemitismu, s. 117nn.

⁹⁰ Tamtéž, s. 55-56.

⁹¹ Tamtéž, s. 117nn.

Václav Řezníček (1861-1924), populární prozaik, novinář, autor spisku *Židé v zemích českých* (1900), kde předkládá vlastní interpretaci českých dějin (do poloviny 20. století), které chápe od podstaty „nepřátelské k židům-cizincům.“⁹²

Vilém Sladomel (1858-1905), katolický kněz a spisovatel mj. autor pětidílné knihy *Svobodné zednářství* (1890, 1895) a historicko-kritická studie *Revoluce, její původ, vývin a cíl* (1898), v obou dílech podává vlastní teorie „zednářství a tzv. židozednářství, které viní ze světového rozvratu a úpadku náboženství“.⁹³

František Oldřich Vaněk (1857-1923, pseudonym Měřínský), orientalista, autor řady historických knih, mj. např. *Nejstarší písně a průpovědi Ebreů* (1891), *Pravěk Palestiny* (1898), *Animismus se zvláštním zřetelem k národům semitským* (1898), *Ebrejská slavnost Pesah* (1910), *Rituální vraždy u Židů* (1900).⁹⁴

Mírnější přístup nalezneme v dílech následujících představitelů:

V románu *Sup* (1889) **Emil Vachek** líčí židovské vlastnosti stejně jako ostatní autoři, Vachek se je však snaží zdůvodnit, ospravedlnit. Později ovšem v románu *Pán světa* (1925) kritizuje židovského „kapitalistu Beera, jenž se chce hospodářsky a politicky zmocnit celého světa, který zcela zničí, zbídačí a nakonec je zdárně poražen revolučním výbuchem“.⁹⁵

Nebo v povídce *Abraham* (knihy *Spisy veršem a prózou*) **Bohdan Jelínek** vystihuje hodného a šlechtného „Židáčka“, svého staříckého přítele, jemuž „hleděla z tváře taková dobrota, že ani nevypadal jako Žid“.⁹⁶

Také v novele **K. M. Čapka-Choda** (1860-1927) *Dvě vdovy* vystupuje ironicky charakterizovaná postava „mazaného Žibřida Pappersteina, syna pokřtěného Žida Siegfrida Pappersteina“, který si však zachoval špatné stránky své povahy, obzvláště „obchodní rafinovanost a silně vyvinutou smyslnost“ oproti dobráckému, poctivému hausírníku Munelisovi⁹⁷ i v jeho románu *Antonín Vondřejc* je pečlivě popisován typicky „semitský“ charakter Židovky Anny (vlastním jménem Elsy Pinkusové): „...když s výčitkou v tváři vítá muže, přišedšího opět domů bez peněz, ozývá se prý v ní Židovka“. A „překrvené, pro plnost nedovřené pysky, vypadající jako hluboká pečeť střebavých vášní...“ Čapek označuje za „nejsemitštější známku její rasy“ oproti jejímu vlídnému strýci Jakubu Suchařípovi.

---

⁹² Tamtéž, s. 134.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Protižidovská čítanka.

⁹⁵ Donath II., s. 166.

⁹⁶ Tamtéž, s. 126nn.

⁹⁷ Tamtéž, s. 128nn (odtud i následující citace).

Svatopluk Čech (1846-1908) užívá ironického či patetického popisu např. v *Dávných vzpomínkách*, kde se o svém židovském učiteli němčiny vyjadřuje jako o „člověku typu cizáckého, nezvyklých způsobů, mluvícím as kromě toho podivnou směsí češtiny a němčiny a to s tím zvláštním přízvukem židovským, jemuž jsme se my děti vždycky posmívaly...“, čímž se pokouší vysvětlit svou nepřekonatelnou „nechuť k Židům vůbec.“⁹⁸ V jiných dílech posměšně vystihuje „semitské“ povahové či fyziognomické rysy nebo řemesla, tak např. lichvář Perlsee v románu *Ikaros*, dotěrný hausírník Aron v povídce *Zastavená povaha*, vetešník Muneles v povídce *Beseda kabátů* ad. Zároveň je však nutné podotknout, že starověké židovstvo Svatoopluk Čech naopak velice obdivuje (např. báseň *Sny palestinské*, *Bar Kochba*, *Step* apod.) a jeho kritika vychází právě z tohoto kontrastu mezi romantickým ideálem a současnou realitou⁹⁹ (tento kontrast projevuje např. ve spise *Různí Židé*).

Kritiku židovstva vyjádřenou v poezii objevíme především u těchto autorů:

Petr Bezruč (1867-1958), vlastním jménem Vladimír Vašek, vyostřené jsou zejména jeho verše ve *Slezských písních*, v nichž vystupuje proti Židům jako celku, na židovstvo ukazuje jako na „škůdce a ničitele českého národa“, „utiskovatele slezského lidu“ a příčinu „kořalečného moru na Ostravsku“.¹⁰⁰ V básni *Maryčka Magdónova* pojednává o chudé dívce, která osiřela a zbyla jí jen starost o pět sourozenců. Když se v zimě vydá do panských lesů pro několik kusů dřeva, spatří ji Žid Marchfelder a udá ji, čímž ji dožene k sebevraždě. V básni *Návrat* autor zachycuje své rozhorčení nad změnami ve své rodné vsi, „že se šest Židů usadilo ve vsi a že i starostou je Žid“. V *Národní maškarádě* obviňuje Židy ze zneužívání slezských dívek a v básni *Koniklec* dokonce proti Židům štvě svého bratra Ondru: „Neptej se mne, bratře Ondro, per do toho, bratře Ondro: rozbij jim ty cizí školy, zasyp jim ty černé doly, rozboř jim ty rudé huti, vyžeň tu spřež cizí z Beskyd, nech už to má kaftan bídný, nech plášť zlatem vykládaný“. Ovšem dojemný obsah básně *Papírový Mojšl* nám dokazuje, že ani Bezruč nelze jednoznačně považovat za antisemitu.¹⁰¹

Viktor Dyk (1877-1931) se proti Židům obrací ve formě ironických satir. V básni *Kohn a Bloch* mluví o tom, jak „ve vsi žili dva Židé, Kohn a Bloch. Kohn byl bohatý obchodník a tvrdil o sobě, že neumí česky, Bloch se bídně protloukal životem a vydával se za českého Žida. I stalo se, že Kohn svého jmění na burse pozbyl. Rázem se jeho smýšlení změnilo a bylo ho slyšet mluvit česky. Bloch si pomohl a zapomínal češtinu...“¹⁰² Dále užívá nesympatického

⁹⁸ Tamtéž, s. 44.

⁹⁹ Donath I., s. 120.

¹⁰⁰ Donath II., s. 31nn.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 32.

¹⁰² Tamtéž, s. 35nn (odtud přebírám i některé údaje o následujícím autorovi).

popisu židovských postav ve svých dvou románech *Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova* a *Prsty Habakukovy*.

Tvorba **Antonína Sovy** (1864-1928) podobně obsahuje některé momenty, ve kterých se obrací proti Židům jako obchodníkům a kořistníkům, samotné židovství ovšem nekritizuje. Tak např. báseň *Sedláci* poukazuje na chudobu českého selského lidu, končí slovy: „... jim často bída kráčí po sednici a Žid je každým rokem decimuje.“ Anebo v básni *Bursa* trpce pozoruje dění v městských ulicích: „U bursy kupčiči... svůj v hebraismy ztajený křik si zpívají, hlučí, svou chvalořeč, mísí v to agenti pochyb svých jízlivost, svou výbušnou zlost, i smíchem se dusící zchytralý dík“ a srovnává jej se svým rodným krajem.

Petr Fingal (1889-1940) ve své zdramatizované biblické básni *Synové Jakubovi*, zdůrazňuje *smyslnost* židovských postav, ve snaze poukázat na „*neobyčejně silný pohlavní pud židovské rasy a její sklon k smyslnému rozkošnictví*“. Tento „typický rys“ byl později předmětem různých antisemitských karikatur.¹⁰³

Další autoři se zabývali zejména historickou prózou:

František Adolf Šubert (1849- 1915) se ve své povídce *Pomsta obce židovské* (1879) snaží prokázat oprávněnost největšího pražského pogromu, tak např.: „*V oné době docházelo do Prahy mnoho cizích Židů z neznámých krajín, kteří se u domácích souvěrců tajně zdržovali. Aby nabyli pro sebe místa, chtěli do svých rukou dostat křesťanské domy. I otravovali studně a šířili po Praze mor. Dva pachatelé, Aron a Ebruš, byli dokonce přistiženi v domě měšťana Vlnáka, ani právě chtěli do studně vysypati jakýsi prášek. Ale byli při svém zločinu chyceni a odvedeni na hrad. Ebruš se před vyřčením rozsudku sám otrávil a Aron byl upálen. Židovská obec, v jejíž službě oba zločinci jednali, se usnesla, že se na Vlnákově, původci smrti jejích mučedníků, pomstí. ...*“¹⁰⁴ Později však Šubert psal o Židech vlídně, tak např. článek „*Židovský element v mém mládí*“ a na různých místech své memoárové knihy *U nás v Dobrušce*, kde mj. líčí své přátelství s židovským mladíkem Vilíkem Neumannem, „jenž ho uvedl do všech tajemných prostor dobrušského židovstva“ apod.

U **Karla de Wettera** je možné si všimnout charakteristického popisu žida Langa v románu *Zlatý věk*, např.: „*Veliký, ohnutý nos, podobný zobáku, vyčnívá ze zapadlých až žloutlých lící. Ryšavá brada věncí tvář, která má v sobě mnoho semitského. Počítá peníze... Dává se podpláceti...*“¹⁰⁵ Naopak v nejlepším světle líčí hlavní hrdinku, židovskou dívku Mirjam.

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 38nn.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 77nn.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 83.

I v pozdějším díle **J. D. Konráda** *Židovka Malkah* je opět využita negativní povaha Žida Mordcheho prahnoucího po milionech, oproti němuž stojí čistá povaha jeho ženy Malky, u Konráda se ovšem Židé nezbaví špatných vlastností ani po zřeknutí se víry.

Následující autoři čerpali náměty především z venkovského prostředí:

Jan Herben (1857-1936) v románu *Do třetího a čtvrtého pokolení* zachycuje historii Slovácka, pokles morálky sedláků v průběhu 19. století zapříčiněné politickou situací, a samozřejmě neopomene vylíčit „Židy mající značný vliv a zasahující i v majetkové poměry jednotlivých sedláků.“¹⁰⁶ Zejména v kapitole „*Isák Wolf, Gemischte Warenhandlung*“ popisuje hlavního představitele Isáka jako bezcharakterního Žida. Nejprve rozděluje brumovské Židy na „hodné“ a „špatné“. Hodní byli ti, kteří byli chudí a špatní naopak ti, kteří bohatí, „*v obchodech šidili, sváděly ženy i může k útratám a shazovali sedláky z gruntů*“. Mezi ně patřil právě Isák zvaný „Icek“. Autor vzpomíná na dobu, kdy se Icek přistěhoval do Brumovska a neměl vůbec nic. Postupně však naučil „*ženy a dívky dělat dluhy, okrádat hospodářství a tajně prodávat máslo, vejce, tvaroh a i selské hochy sváděl ke krádežím kupuje od nich tchoře*“. Zanedlouho je jeho obětí jeden sedlák za druhým, Icek na jejich úkor nabývá majetku, a nakonec se jako „pan Wolf“ stává „největším boháčem“ celé obce.

Některé tyto momenty mohou působit jako protižidovské, zajímavé však je, že Herben se později zasadil o uvedení *Vojtěcha Rakouse* do české literatury, čímž podstatně přispěl v úsilí odstraňovat lidové mýty, které tvořily venkovský antisemitismus.¹⁰⁷ Herbenův přístup nám může dobře ilustrovat právě tuto nejednoznačnost, u mnoha autorů kritika nelze zaměňovat s rasismem (podobně jako u Svatopluka Čecha, Antonína Sovy a dalších).

V románu **Aloise Mrštíka** (1861-1925) *Rok na vsi* je možné zaznamenat podobné momenty. Přestože některé židovské postavy jsou líčeny poměrně sympaticky, nezaujatě, nakonec přece příčinou mravního úpadku slováckého lidu označuje Židy, kteří jej podbízejí, nabádají k marnotratnosti, kořalečnictví apod. Patrně byl ale ovlivněn svým bratrem **Vilémem Mrštíkem** (1863-1912), který se na psaní románu podílel. Lze tak usuzovat zejména z jeho výpovědí v díle *Stíny*, v němž neštěstím venkovského lidu jsou právě „*Židé, pijavice a vyděrači sedláků.*“¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 103.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 105.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 109nn.

Za zkázu lidu jihočeského pokládá Žida Leopoldka Muttermilcha také **Josef Holeček** (1853-1929) ve svém rozsáhlém románu *Naši*. Příběh pojednává o chudé vdově Sáře Muttermilchové, která přichází se svým synkem Leopoldkem do jedné vsi. Přivydělávají si kupováním hadrů a starého skla, postupně se ovšem vypracovávají. Nejprve si otevřou malý obchůdek, načež si Leopoldka zakládá i „obchod kořalkou“, půjčuje peníze na směnku a zanedlouho si vystaví pěkný domek a podmaňuje si čím dál více sedláků, až nakonec přivede „na mizinu“ téměř celou ves.¹⁰⁹

V díle katolického kněze, básníka, spisovatele **Jindřicha Šimona Baara** (1869-1925) je zřejmý vliv Pravdovy tvorby. Román *Jan Cimbura* (1908) zachycuje příhody židovského „kupčíka“ Salomona Steinera, který se pokouší „vetřít do přízně“ venkovského lidu, ovšem marně, proto je nucen kraj opustit, nakonec si farář oddychne: „*To jsem rád, že osada naše je zase panenskou, ... že je osadou, na které není Žida.*“¹¹⁰

Tento motiv se odráží i v knize *Černá pole* (1897) **Josefa Merhauta** (1863-1907).¹¹¹ V jedné z jejích čtyř povídek - *Tragédie malého člověka* odehrávající se v předválečném období popisuje „*smutný konec bývalého slováckého sedláka Metoda Fikara, nyní malého hostinského v Brně, zaviněný Židem Šilerem*“. Ten je zpodobován tradičně jako kořalečník, lichvář a „*starý hříšník s očima upíra a obličejem hltavého sysla...*“, který „*okradl celý široký pruh Moravy.*“

Antal Stašek (1843-1931) ve svém románu *V temných vírech* (1900) z česko-německého pohraničí kritizuje židovské velkokapitalisty, kteří jsou podle jeho mínění zodpovědni za zoufalou situaci a „*útlak českých dělníků, nemohoucích se bránit*“. Nebo v románu *Na rozhraní* (1908) líčí útlak českého lidu německým průmyslem, kterému pomáhají židovští „*náhončí*“, svou „*mazaností, drzostí a dotěrností*“ brzy přivedou české obyvatelstvo k naprosté závislosti na Němcích.¹¹²

---

¹⁰⁹ Donath II., s. 111 nn.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 118.

¹¹¹ Tamtéž, s. 165 (odtud i následující citace).

¹¹² Tamtéž, s. 166.

8. Závěr

Přesvědčili jsme se, že na charakter moderního antisemitismu působila celá řada faktorů. Rasistické ideologie vznikaly téměř ve všech německých a rakouských zemích habsburské monarchie Rakouska-Uherska, u nás však tyto teorie byly ještě znásobeny, umocněny dlouhotrvajícími národnostními boji, proto se antisemitismus v českých poměrech jevil spíše jako vypjatý nacionalismus, hurávlástenectví. Když navíc přihlídneme k nestabilní politické situaci v českém prostředí, k obecné sociální nespokojenosti, není nijak překvapující, že se takovému postoji neubránila většina společnosti.

Protižidovské projevy nalezneme v politických prohlášeních či volebních programech (zejména Strana křesťansko-sociální, Baxova Strana státoprávně radikální, Klofáčova Strana národně-sociální), v reakcích veřejnosti (bojkoty židovských podniků Národohospodářskou jednotou, protižidovské demonstrace a výtržnosti v letech 1897-1899 i na počátku 20. let), v publicistice (tendenční články v Katolických listech, Národních listech, Radikálních listech, Humoristických listech, Hlasu národa, Večeru apod.), v próze u takových autorů jako Neruda, Čech, Herben, Bezruč, Dyk, bratři Mrštíkové ad. Přestože ne všechny představitele za antisemity v dnešním slova smyslu můžeme považovat, podstatný vliv na antisemitské smýšlení nesporně měli.

Pochopitelně bychom měli mít na paměti, že český lid byl v protižidovských předsudcích vychováván, formován prakticky ve všech oblastech každodenního života, školou, rodinou, kostelem.¹¹³ Antisemitské smýšlení určovala celková atmosféra, nálada českého prostředí, což samozřejmě není nijak polehčující okolnost, ovšem může nám pomoci porozumět tomu, proč bylo tak snadné zfanatizovat takřka celý národ, a vzbudit v něm naivní přesvědčení, že Židé jsou zodpovědni za veškeré zlo, kterému je třeba čelit.

---

¹¹³Donath I., s. 119.

Použitá literatura

Donath, Oskar: *Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století*. 1. a 2. díl. Brno 1930.

Frankl, Michal: *Rituální vražda jako politikum*. In: Roš chodeš, 62, č. 1/2000, s. 8-9; č. 2/2000, s. 16-17.

Krejčová, Helena: *Českožidovská asimilace*. In: Rybár, Ctirad. Židovská Praha: glosy k dějinám a kultuře. Praha 1991.

Krejčová, H.: *Nástin spolkové činnosti českožidovského asimilačního hnutí*. In: Kárník, Zdeněk (Ed.): Sborník k problematice multietnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848-1918. Praha, Filosofická Fakulta Univerzity Karlovy 1996.

Krejčová, H., Míšková, A.: *Poznámky k otázce antisemitismu v českých zemích na konci 19. století*. In: Hoensch, Jorg K./ Biman, Stanislav/ Lipták, Lubomír (Ed.): Emancipácia židov - antisemitismus - prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhersku, v českých zemích a na Slovensku. Bratislava, Veda 1999.

Kovtun, Jiří: *Historická dimenze Hilsnerova případu*. In: Roš chodeš, 61, č. 12/1999, s. 3, 8-9.

Případ Leopolda Hilsnera (2. díl dokumentu České televize z roku 1999 na motivy knihy: Kovtun, Jiří: Tajuplná vražda - případ Leopolda Hilsnera. Praha, Sefer 1994).

Mikulášek, Alexej: *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha, Votobia 2000.

Novák, Rudolf (red.): *Protižidovská čítanka: příručka k židovské otázce v českých zemích*. Praha 1944.

Pěkný, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, Sefer 2001.

Rakous, Vojtěch: *Soused Isidor Goldstein vypravuje*. In: Beseda 23/1900.

Summary

Charakteristika a projevy českého antisemitismu (1848-1914)

Characteristic and signs of the Czech anti-Semitism (1848-1914)

Tereza Antalová

We have seen the character of modern anti-Semitism was influenced by many events. Racist ideology was extended almost in all countries of Austria-Hungary but in Czech terms was this theory upheld lingering national conflict, therefore it appeared to be extreme nationalism, flag-waving.

Anti-Semitic signs is possible to find in political manifestation or election program (Christian-social Party, Nationally-social Party), in behaviour of public (boycott of Jewish company by Economical unity, anti-Semitic demonstration, riots at the time of political crisis), in publicism (Catholic sheet, National sheet, Radical sheet), prose in such authors as Havlíček, Neruda, Stašek, Mrštík, Bezruč, Dyk. Although some of them aren't anti-Semitic in actual meaning, they present explicit impulse to anti-Semitic opinion.

Of course, we should keep in mind general social discontent and Czech nation was led in anti-Semitic prejudice practically in all area of everyday life - school, family, church. Anti-Semitic mentality determined overall atmosphere in Czech conditions, surely it's not extenuating circumstances, despite it can be instrumental in understanding why it's been so easy to fanaticize nearly all nation and raise a presumption Jews are reliable for all wrong and that's just it need to defy.